

VELIKONOČNÍ FESTIVAL DUCHOVNÍ HUDBY 2002

Alexander Borisovič Caljuk, Ph.D. začal čtyřletý s klavírem, na hudební škole studoval violoncello a zpíval v dětském sboru moskevského rozhlasu; na moskevské konzervatoři získal v řízení sboru titul bakaláře (1989) a pak mistra (1994); doktorské studium v tomto oboru (a v oboru symfonického a operního dirigování na Židovské státní akademii) zakončil v roce 1996. V roce 1989 se stal spoluzakladatelem, dirigentem a uměleckým ředitelem Židovského mužského sboru při moskevské Akademii kantorského umění, jenž od roku 1998 působí jako Chasidská kapela. Provedl s ním přes 500 koncertů v Rusku, postsovětských státech, dvanácti západoevropských zemích a v Izraeli, získal první cenu na Mezinárodní soutěži folklorních souborů v Moskvě 1996 a titul lareáta na izraelském festivalu „Zimrija“ 1992; natočil tři kompakty, dvě audiokazety a TV film ve spolupráci s newyorským kantorem Malovaným. Jako autor vědecké práce „Historický vývoj židovské liturgické hudby“ pracuje na objevech, rekonstrukci a praktickém uvádění židovských hudebních památek.

Novinkou letošního ročníku Velikonočního festivalu duchovní hudby bude vystoupení Chasidské kapely, židovského mužského sboru z Moskvy (5. dubna v Červeném kostele). Těleso usiluje především obnovit dávnou tradici rituálních zpěvů, vyrostlou na počátku devatenáctého století v zemích východní Evropy a západního Ruska z kořenů profesionálního sborového umění nejen židovského, ale i ruského; tato tradice, v roce 1917 násilně přerušena, se počala znovu nasměle rozvíjet teprve ve druhé polovině dvacátého století. Profesionalita Chasidské kapely (zpívají v ní – vedle nadšených amatérů s prokázanou sborovou praxí – pedagogové i posluchači moskevské Čajkovského konzervatoře a dalších hudebních škol) dovoluje přednes tohoto repertoáru na nejvyšší dosažitelné úrovni a zaručuje tak jeho další rozvoj. Programový výběr pro festivalový koncert v Brně obsahuje vedle lidové písně v jiddiš („Roženkes mit Mandlen“) nebo sborové úpravy Schubertovy „Ave Maria“ především hebrejsky zpívané obřadní zpěvy pocházející z uplynulých dvou století a podivuhodně přibližující dnešnímu posluchači kouzlo židovské zbožnosti.

Uměleckému vedoucímu a hlavnímu sbormistrovi Alexandru Caljukovi jsme položili klasických šest otázek.

Caljuk: Než vám odpovím na vaše dotazy, dovoluji mi pozdravit Vaše vážené čtenáře. Už dávno jsme snili o tom, že přijedeme s koncertem do České republiky a teď tedy velice rádi využijeme možnosti vystoupit na vašem festivalu. Doufáme, že se vám náš koncert bude líbit a že se v budoucnu ještě nejdnou setkáme s vaším pozoruhodným publikem.

1. Jsou chasidské zpěvy – z našeho dnešního pohledu – spíš lidovou, to jest folklorní, nebo artificiální „vážnou“ hudbou?

Rád bych předeslal, že náš sbor provádí židovskou obřadní hudbu, dále lidovou chasidskou a soudobou izraelskou hudbu. Zpíváme také známé lidové písně jiných národů světa v originálních úpravách – a ovšem klasická díla.

Chasidské zpěvy vstoupily do našeho repertoáru poměrně nedávno. Roku 1997 přešel náš sbor z Ústřední sborové moskevské synagogy do Moskevského židovského ústředí „Marijina Rošča“, jež spravuje

chasidský rabín – nejvyšší rabín Ruska Berl Lazar. Ten navrhl pro náš sbor nový název „Chasidská kapela“ – na paměť souboru žáků prvního ljubavičského rabína Šnejersona, který působil na samém počátku devatenáctého století na Ukrajině a na Bílé Rusi. Toho provázeli žáci a následovníci na jeho pouti z jednoho štetlu do druhého; on tam všude vystupoval se svým novým učením a výkladem Tóry a oni zpívali takzvané chasidské nigunim (nigun – hudební motiv).

Tyto nápěvy, převážně veselého a radostného rázu, vlastně nemají text; zpívají se na nějakou slabiku, připomínající zvuk nějakého hudebního nástroje. Vstřebaly do sebe dávnou melodiku tradičního kantorského zpěvu spolu s charakteristickou orientální intonací, rytmikou i melismatikou a se spoustou prvků lidového hudebního folkloru všech míst, kde žili chasidé – na Ukrajině, v Bělorusku, v Moldávii.

Takže tyto melodie jsou opravdu blízké lidové hudební tvorbě, třebaže se dnes považují za klasické chasidské zpěvy.

2. Dnes se z židovské hudby v rámci world music hrává často klezmer; jak pohlížíte na rostoucí zájem o tuto hudbu? Jaký je rozdíl mezi tímto dnes oblíbeným klezmerem (má vztah k historii židovské Prahy) a vašimi chasidskými zpěvy?

Klezmerská hudba je dnes skutečně velmi populární v mnoha zemích, samozřejmě také v Rusku; v této souvislosti se objevilo množství zápisů a různých hudebních kolektivů. Na rozdíl od toho nikdo nikde vlastně neprovozuje židovskou obřadní hudbu chazanut a chasidskou vokální hudbu; do nedávné doby byla prakticky zapomenuta – chybějí zápisy, notový materiál, a pěvecké soubory, které o ni mají zájem, se dají po celém světě spočítat na prstech.

To je nutno vysvětlit:

Klezmerská nástrojová hudba je čistě folklorním, lidovým žánrem – provázela všední život, svatby, svátky, lidové slavnosti... V synagogách však bylo užití hudebních nástrojů během bohoslužby zakázáno – tato tradice pochází z dob vyvrácení jeruzalémského Chrámu, je výrazem smutku a dodržuje se do dnešních dnů (výjimkou jsou reformní modlitebny, kde mají varhany nebo harmonium). Zato tam všeobecně rozkvetl zpěv a cappella, i když jen mužskými hlasy. Profesionální skladatelé-židé žijící ve východní a střední Evropě vytvářeli na texty tradičních modliteb pozoruhodnou

VELIKONOČNÍ FESTIVAL DUCHOVNÍ HUDBY 2002

hudbu, užitekující dávný „kantorský“ materiál i odposlouchaný zvuk sboru na západoevropský způsob.

Hlavní rozkvět této hudby spadá na konec devatenáctého a začátek dvacátého století. Zpočátku zněla toliko v synagogách (kantor–chazan si odpovídal s mužským sborem) později se dostala i na koncertní pódia – objevil se dokonce nový žánr, *duchovní koncert*. Z vynikajících skladatelů a kantorů této doby lze připomenout aspoň Solomona dei Rossi, Mošeho Kusevického, Luise Levandovského, Samuela Naumbourga, Davida Novakovského, Rojtmana Rumžinského, Kantora Pinčika nebo Josele Rozenblata.

Ve víru velkých historických otřesů z počátku a z poloviny dvacátého století tato hudba prakticky zanikla spolu s lidmi, kteří ji tvořili a provozovali. Dá se říci, že byla prakticky úplně vyhlazena. Teprve v posledních desíti letech jsme začali doslova zrnko po zrnku sbírat, co z ní zůstalo. Náš sbor je v tomto ohledu jeden – a dá se říci exkluzivní – z mála souborů na celém světě, které toto umění křísí a usilují provozovat na vysoké profesionální úrovni.

Připomínám, že moje diplomní práce *Historický vývoj židovské liturgické hudby* na moskevské konzervatoři je první prací, která mohla na toto téma oficiálně vzniknout po Velké říjnové revoluci v roce 1917!

3. Odkud a z které doby tyto zpěvy pocházejí? Dochovaly se v zápisech nebo zde mělo podstatný vliv i ústní podání?

Jak už jsem řekl, byla tato hudba skoro úplně vyhlazena. V naší zemi vůbec byla kategoricky zakázána do Gorbačovovy doby. Notové materiály byly zničeny stejně tak jako ostatní literatura s náboženským obsahem.

Náš sbor sbírá tuto hudbu doslova kousek po kousku po celém světě. Velice nám v tom pomáhá proslulý kantor Joseph Malovany – s ním se už dávno přátelíme a často s ním i vystupujeme; je hlavním kantorem newyorské synagogy na Páté avenue, čestným profesorem Univerzity Ješiva (vysoké školy pro přípravu kantorů a výzkum židovské hudby) a především výborným pěvcem–tenoristou.

Hned na počátku naší sborové činnosti ještě v roce 1990 přivezla – z osobního rozhodnutí Michajla Gorbačova – americká organizace *Joint* kantora Malovného do Moskvy. A už tehdy jsme mu začali dodávat objevený nebo rekonstruovaný materiál. Hodně toho

odposloucháváme ze starých gramofonových desek; ale je to galejnická práce! Něco máme od dosud žijících stařečků, kteří ještě pamatují bohoslužby z dvacátých let; taky jsme prohledávali archivy a něco jsme našli dokonce v Leninově knihovně; pomohly nám i seznamy lidí zatčených KGB!

4. Z jaké tradice vycházíte interpretačně?

Tedy za prvé: liturgickou hudbu zpíváme v podobě, v jaké ji vytvořili její skladatelé.

Za druhé: chasidské a vůbec lidové písně v jazyce *jiddiš*, které existují převážně v jednohlasé podobě, se snažíme sami upravit ve vícehlasu. Zde však je velmi důležité – nepřehánět! Nelze totiž činit nějaké ústupky dnešní době a její módě a roubovat na tuto hudbu současné výrazové prostředky, které jí vůbec nepřísluší. To by úplně zabilo její „duši“!

No a za třetí, mezinárodní hity děláme dostatečně originálně, v duchu současného života.

5. Z programu je zřejmé, že repertoár Vašeho souboru zasahuje i do jiných oblastí...

Jenom z liturgické hudby obsahuje náš repertoár víc než dvě stě skladeb; kromě toho spoustu lidových písní v *jiddiš*, hodně ruských a ovšem také díla světové klasiky. Zvláštní pozornost věnujeme lidovým písním jiných etnik

Do Brna přivezeme program sestavený na zakázku vašeho Velikonočního festivalu – je to ponejvíce židovská bohoslužebná hudba pro kantora a sbor *a cappella*.

6. Oceňují lidé na chasidských zpěvech spíš jakési exotické kouzlo nebo jejich hluboké humanitní poselství?

Myslím, že lidé se o toto umění zajímají ze všech stran. Široký okruh posluchačů přitahuje jeho neobvyklost, novota a svěžest – a také skutečnost, že o něm nikdy neslyšeli. Tato hudba však má obrovský náboj vnitřní energie a síly. Už při prvních taktech je zřejmo, že byla vytvořena pro přímé obcování s Nejvyšším (od duše k Bohu); některé úryvky zpíváme už deset let a pokaždé nám ještě běhá mráz po zádech. Posluchače doslova hypnotizuje svou čistou krásou, vyrovnaností a jiskřící energií!

SAMUEL NAUMBOURG
S'u Š'oarim
(Toto je k Boží slávě)

Onno
(Židé Ti budou sloužit, Bože)

Adojšem z'choronu
(Bůh je velký)

Chavdala

tradiční
Šalom alejchem
(Kdo slouží Bohu)

S. ANZIS
Mi šebejrach
(Bůh ukázal našim předkům správnou cestu)

M. VLADOVSKIJ
Mojdim
(Děkujeme Ti, Bože)

M. HIMELŠTEJN
Ejn ke-Elohejnu
(Nikdo není jako náš Bůh)

M. HIMELŠTEJN
Kol nidrei
(Toto byl den, kdy Bůh určil osud Židů)

ABRAHAM NADEL
Sim šalom
(Bůh stvořil svět pro všechny)

MICHAIL FINKELŠTEJN
Le Dojr va dojr

RABBI TALMUD
Mimkojmcha
(Bože, zjevuješ nám svou tvář)

Jisgadal

NOAMI SHENER
Jerušalajim šel zahav

ROJTMAN–RUMŽINSKIJ
Ki lekach tojv
(Bůh vám řekl vlídné slovo)

lidová
Roženkes mit Mandlen
(Rozinky s mandlemi)

FRANZ SCHUBERT
Ave Maria